

«Іван Вишенський»

Іван Франко

Присвячую А. Кримському

I

Мов зелена піраміда
на хвилястім синім полі,
на рівнині лазуровій
велетенський ізмарагд,-

так облита дивним морем,
під безхмарим, теплим небом
зноситься, шумить, пишаєсь,
спить Афонська гора.

Спить? Та ні! Природа-мати
ненастанно тут працює,
ненастанно строїть, башить
ту пестіечку свою.

Унизу, де з хвиль кипучих
гранітові сірі скали
гордо, просто вгору пнуться —
стіни, колоси, стовпи,-

там внизу музика дика
не вгаває на хвилину,
б'ються хвилі о каміння,
бризка піни срібний вал.

А вверху хребти гірської,
віковим покриті лісом,
вічну, тиху пісню грають
у задумі без кінця,

Та, проте, гора дримає;
день і ніч пливе над нею
мов рожева легка хмара,
крику, гомону її не чує.

Хоч повзуть тут скрізь по горах
стежечки, немов гадюки,
то, проте, не оживляє
їх розмова, спів, ні сміх.

Хоч розсипані по горах,
по лісах, ярах і скелях,
по полянах пречудових
і оселі, і хатки,-

то, проте, тиша глибока
заляга на тих оселях
і лежить печать мовчання
на сотках старечих уст.

Скрізь тиша, і скрізь мовчання,
сірий одяг, хід повільний,
і худі, попури лиця,
непритомний, сонний вид.

Тричі лиш на день по горах
пролупає голос дзвонів,
мов проквилить над горою

стадо дивних лебедят.

Плачуть жалібно ті дзвони,
мов нарікання, докори
на людей, що замертвили
пречудовий сей куток.

Що гніздо думок високих,
школу поривів геройських,
пристань для орлів змінили
на сумну тюрму для душ.

II

На Афоні дзвони дзвонять
у неділю по вечірні;
починав Прот великий,
окликавсь Ватопед.

Далі зойкнув Есфігмену,
загудів Ксеропотаму,
там Зографу, далі Павлю,
розгудівся Іверон.

Покотилися по горах
ті ридання металеві,
окликаєсь кожда скеля,
кождий яр і кождий скит.

І вторують їм зітхання,
і руді хрестяться руки,
і несеться тихий шепіт:
"Со святими упокой!"

Ті ридання металеві —
знак, що хтось розстався з світом,-
тут нікого не тривожать:
се щоденна новина.

Чи то скитник вмер у скиті
так, як жив,— самотній, тихий,-
і про смерть його дізнались
аж у кілька день пізніш —

тим дізнались, що покійник
не явився в монастир свій,
не приніс свою роботу,
бобу пригорщі не взяв?

Чи то вмер чернець у кельї,
пишучи святую книгу,
мінею, та кіноваром
в'язні титли красячи?

Чи то вмер послушник смирний —
пан колись, чи князь, чи вояк,
але тут віддавна в кухні
монастирській послугач?

Чи то вмер якийсь достойник,
єромонах чи ігумен —
тут усім однака шана:
"Со святими упокой!"

Чи то, врешті, хтось живий ще
сходить на "останній ступінь",

покидав світ і волю,
щоб в печері смерті ждуть?

Глянь, у скелях височенних,
у стрімких, гранітних стінах,
що вад морським валом висять,-
чи там гнізда ластівок?

Ні, се нори жолоблені,
недоступні, темні ями,
січені в скалі печери,
схованки для мев хіба.

Ні, се нори для аскетів,
се "остатній ступінь", подвиг
крайній і безповоротний,
брама вічності вузька.

Хто пройшов новицьку службу,
монастирське строге право
і важку, мовчазливу
працю в тихому скиту,

хто бажає довершити
аскетичний, острий подвиг,
в пості, самоті, мовчанні
слухать голосу душі,

хто порвав зо світом зв'язки,
поборов бажання тіла,
чує силу і охоту
в очі вічності глядіть,

той за дозволом найстарших
вибира собі печеру,
вибира собі могилу,
відки вороття нема.

І тоді ридають дзвони,
і тоді по всім Афоні
тихий шепт іде старечий:
"Со святими упокой!"

III

На Афоні дзвони дзвонять
у неділю по вечерні:
починає Прот великий,
окликаєсь Ватопед.

Далі зойкнув Есфігмену,
загудів Ксеропотаму,
там Зографу, далі Павлю,
розгудівся Іверон.

Покотилися по горах
ті ридання металеві,
окликаєсь кожда скеля,
кождий яр і кождий скит.

Стихли дзвони, у повітрі
довго ще тремтів їх голос,
і в монастирі Зографу
заскрипіли ретязі.

Відчинилась темна брама;

з монастирського подвір'я
виступає хід церковний,
монотонний чути спів.

Віють хоругви червоні,
наче проблиски пожежі;
дерев'яний хрест з розп'ятим
передом помалу йде.

Йдуть монахи бородаті
у фелонах-багрянцях,
знов монахи бородаті
босі, в простих сіряках.

Серед них дідусь похилий,
зморщений, сивобородий,
в сіряці на голім тілі,
хрест березовий несе.

Простий хрест, в корі береза,
а від моря вітер віє,
білу бороду старечу
по березі розвіва.

І пливе старечий голос
із тим співом монотонним,
що виводить сумовито:
"Со святими упокой!"

Стежкою, що круто в'ється,
тягнеться той хід церковний
зразу лугом, далі лісом,
там, де чути моря рев.

Серед розкошів природи
похоронний спів лунає,
серед пахощів вечірніх
куриться кадила дим.

Ось спинився хід церковний
на обірвищі крутому,
над безоднею страшною,-
глянеш вниз — аж жах бере.

Мов гігантський мур гранітний,
прямовисне голі скелі
пнуться із безодні моря
в лазурову височінь.

Глянь з гори — на морі човен,
що покрай скали гойдавсь,
видасться, мов білий лебідь,
що гойдаєсь на воді.

Глянь з долини — всі ті люди,
що стоять над тим обривом,
видадуться, мов ягнята,
що пасуться на скалі.

В тій скалі з долини видно
штиригранну чорну пляму,
мов печатку величезну,
в половині висоти.

Се в вхід в живу могилу,
у печеру пустельницьку,

висічену там бог зна ким
і бог зна кому й нащо.

Не дійти туди ногами,
ні драбиною не улізти,
лиш на шпурі у повітрі
долетіти, наче птах.

У крайчику скальному
рівчачок протертий шнуром —
знак нехибний того місця,
де внизу печери вхід.

Тут спинився хід церковний,
стали править панахиду...
Де ж той мрець, кого ховають?
Де блаженний той аскет?

IV

От скінчилися відправи
і останню молитву
на колінах прошептали
всі пустинники й черці.

І встає ігумен перший,
і всі встали за чергою,
і довкола тихо стало,
море лиш реве внизу.

І підніс ігумен голос,
і звертається до діда,
що стояв серед монахів

із березовим хрестом.

Ігумен

Старче Йване, перед богом,
перед злotosяйним сонцем
і перед хрестом спасенним
заклинаю тут тебе.

Щиро нам скажи, по правді:
чи по добрій своїй волі,
чи по зрілій постанові
йдеш у сю печеру?

Старець

Так.

Ігумен

Чи немає в твоїм серпі
ще прихильності до світу
і прив'язання до рідних,
дум і бажань світових?

Чи навіки ти відрікся
всього, що відводить духа
від єдиного бажання
вічного спокою?

Старець

Так.

Ігумен

Чи обдумав ти всю важкість
самоти, безповоротність

отого життя в печері,
всі страховини спокус?

Чи обдумав ти всю гіркість
жалю, що явиться може,
каяття, що затроїти
може тут твій подвиг?

Старець
Так.

Ігумен
Будь же бог благословенний,
що вітхнув тобі сю думку!
Най же він тобі поможе
до кінця пройти сей шлях!

Дотепер ти між живими
був наш брат Іван Вишенський;
відтепер в житті земному
змазане ім'я твоє.

Так іди в свою дорогу!
Хрест, що маєш у долонях,
се тобі наш дар єдиний,
інших і не тра тобі.

Що потрібно для поживи
твому тілу, раз на тиждень
брат ключар на посторонку
спустить відсіля тобі.

Прощавай! Прийми від мене

сей остатній поцілунок,
і дай бог нам пострічатися
швидко в ясності його!"

Цілував ігумен старця,
інші монахи потихо
цілували його руки,
поли сіряка його.

Потім два щонаймолодші
шнуром старця обв'язали
попід пахи, кінці шнура
в руки міцно прийняли.

І перехрестився старець,
над безодню вийшов сміло,
сів і звільна став спускатися
у страшенную глибіню.

Вітер буйно дув від моря,
бороду його й волосся
розвівав, і він, притисши
хрест до себе, швидко щез.

V

"О, вітай, моя домівко,
тиха пристане по бурях,
до якої ненастанно
здавна-здавна я тужив!

Камінь тут довкола мене —
се тверда, незламна віра,

се мій дім і мій притулок,
подушка і накриття.

Хрест отсей — то мій товариш,
мій повірний; у дні смутку,
оборона від спокуси
і підпора в скону час.

Небо синє, що крізь отвір
загляда в мою печеру,-
се надія, що полине
у той шлях душа моя.

Сонце ясне, що при сході
на часок в мою домівку
сипле золото й порфіру,-
се великий божий дух,

що в блаженній хвилини
грішну, скорбну людську вдачу
ущасливлює безмірних
райських розкошів чуттям.

А те море лазурове,
що там гріється на сонці,
а внизу тут б'єсь о скали,
і хлюпочеться, й реве,-

се життя земного образ
ясний, тихий та принадний,
коли здалека дивиться,
а гіркий, страшний вблизи.

Се мій світ. Усе змінчиве
щезло геть. Затихли крики,
гомін бою життєвого
тут мене не долетить.

Щезло все дрібне, болюче,
що чуття в душі ворушить
і увагу відвертав
від найвищого єства.

Полишилось лиш постійне,
супокійне і величне.
Про постійне і величне
думає тут, душе моя".

Так балакав сам до себе
у ясині своїй старець,
що ще вчора звався Вишенський,
а сьогодні вмер для всіх.

Так балакав не устами —
він устами вже давненько
відовчився промовляти,
тільки голос духа чув.

І в ясині у куточку
сів на камені, плечима
сперся о стіну холодну,
голову схилив униз.

Голова його могутня
на худій, жилистій шиї
гнулася сама в долину,

мов на тичці той гарбуз.

Сперши бороду на груди,
впер він зір у одну точку
і сидів отак недвижно
довго-довго, наче спав.

Зразу все немов померкло
перед ним, і дроз пробігла
по худім, старечім тілі,
і зомліли змісли всі.

Потім мов теплом дихнуло,
і по тілі розлилося
щось солодке, м'яко-м'яко
попід шиєю пройшло.

І в душі мелькнула мати,
як його малим хлоп'ятком
попід шийку лоскотала,
ах, а він сміявсь, сміявсь!

Потім слух його прочнувся;
мов діамантова нитка,
тон якийсь потягся довгий —
любий, радісний такий!

І душа, мов той метелик,
десь летить за любим тоном;
та чимдалі тонів більше
і все дужчають вони.

Вже гармонія могутня

плеться синьою рікою,
і розкішні тони, бачся,
небо й землю обняли.

І пливе душа аскета
на гармонії величній,
мов на морських хвилях лебідь,
вверх гойдається, то вниз.

Поміж небом і землею
вверх, то вниз душа аскета
розколисана несеться
швидше, швидше, розкішніші

І гармонія велична
робиться фіолетова,
далі синьо-лазурова,
далі пурпуром ярким.

Ось із хвиль тих пурпурових
стрілив промінь золотистий,
вибухнув вулкан огнистий,
ріки світла потекли.

Розлилось безмежне море
світла ясно-золотого,
і зелено-золотого,
й білого, неначе сніг.

Грають світляні каскади,
величезнії колеса
у всіх кольорах веселки
котяться по небесах.

І рука якась незрима
розпуски барвисті пасма,
розпуска могутні тони
з краю світу аж на край.

Розпускає, порядкує,
і збирає, і мішає —
мов калейдоскоп гігантський,
грає світ весь перед ним.

Мов дитя, душа аскета
потонула в тому морі
тонів, фарб, у тім розкішнім
захваті — і він заснув.

VI

День за днем минав рівно,
як на морі безбережнім
хвиля хвилю рівно гонить,
хмара хмару в небесах.

У своїй печері старець
знов на камені недвижно
спочиває, вперши очі
в лазуровий неба звід.

Втім — о диво! Щось живеє
ворухнулось! На незримій
нитці понад вхід печери
зі скали спускавсь павук.

Старець пильно, дух заперши,
придивлявся павукові,
мов його не бачив зроду,
мов се з того світу гість.

А павук собі швиденько
від верха до споду входу
нитку натягав, по нитці
зараз догори поліз.

І почав як стій снувати,
протягати, заплітати
ниточки, і швидко сітка
вхід яскині заплела.

Старець думав: "Висилав
ще, мабуть, своїх шпіонів
земнеє життя за мною,
хоче вислідить, мабуть,

чи ще де хоч павутинка
духу мойого не в'яже
з тим життям, аби за неї
потягти думки мої.

Сей павук, се, може, ворог,
що свою зрадливу сітку
заставля на мої мрії,
на думки мої й на зір".

І вже ось підняв він руку,
щоб зірвати павутину,
та нова шибнула думка

у старечій голові.

"Сім братів колись, тікавши
від поганської погоні,
схоронились у яскиню
і заснули твердо в ній.

А павук отак самісько
заснував весь хід яскині,
врятував їх від погоні,
спас для божої хвали.

Тою сіткою закриті
спали ті брати в яскині
триста літ, аж поки бог їх
на свідоцтво не позвав.

Збуджені господнім словом,
стали свідками безсмертя,
свідками того, що в бога
три століття — се момент.

Може, з божого наказу
сей павук тут сіть мотав,
може, бог мене на свідка
теж для себе зберіга?"

Втім тихенько забриніла
павутина; чорна муха
замоталася в ту сітку,
стала сіпатись, пицять.

І павук прибіг щодуху

і давай мотати живо
павутину і в'язати
мусі крила і лапки.

То прискочить, муху вкусить,
то відскочить, знов мотав;
муха сіпавсь щосили,
і тріпочесь, і пищить.

"Га, поганий кровопійце,-
мовив старець,— чи на те ти
аж мою найшов яскиню,
щоб і тут життя вбивать?"

І вже руку піднімав,
щоб розшарпав павутину,
увільнити бідну муху,-
та знов думка зупини.

"Без господнього хотіння
навіть мушка ся не згине;
бог і сьому павукові
дав отсей його талан.

І яке ж я маю право
відбирать йому сю страву,
на котру він своїм робом
таки тяжко працював?"

І він став поклони класти,
гаряче почав молитися,
та весь час він, молячися,
чув, як муха, мов дитя,

сіпалась у павутинні,
і пищала, і квила.ла.
Серце в старця тріпоталось,
та рука не піднеслась.

VII

"Цілу ніч гуляв тут вітер,
скиглив по щербатих скелях,
вило море й кам'яні
стіни гризло і товкло.

Цілу ніч страшенний холод
проникав мене до кості,
і немов на божім суді
я тремтів, зубами сік.

Я тремтів, у кут яскині
заховавшись, і тривога
проняла мене, й молитва
не ворушилась в душі.

І я чув себе безсильним,
бідним, хорим, одиноким,
мов дитя, сирітка кругла
без матусі, без вітця.

Бачилось, земля завмерла,
вимерли всі люди в світі,
я один лишивсь остатній
у страховищах отих.

Бачилось, і бог у небі
вмер, один лиш чорний демон
тепер паном у вселенній
і гуляє, і реве.

І я був, мов та пилина,
згублена з порядку світу,
що про неї всім байдуже —
богу, й людям, і чортам.

А тепер заблисло сонце,
щезли демони півночі,
уляглись вітри скажені,
теплотою подиха.

Теплота ogrіла тіло,
і душа воскресла в тілі,
віднайшла свого бога
і молитву віднайшла.

Що ж се за крутії дебрі,
у які мій ум заходить?
Сеї теплоти крихітка
в тілі душу виклика!

Так удар кресала іскру
викликає із кремiня,
а ся іскра — се пожежа,
жар і блиск, тепло й життя.

Жар, життя, тепло і світло,
разом з тим і смерть, руїна,
і нове життя, й безсмертя —

се душа всесвітня — бог.

Крихта теплоти і світла —
іскра в тілі у мертвому
душу будить, без тієї
теплоти душі нема.

А в душі розводить ясність,
порив, віру — без тієї
теплоти немає віри, .
ані ясності в душі.

А та віра творить чуда,
творить і найвище чудо
над всі чуда — творить бога,
відкрива його для нас.

Бог відкрився нам — от дивно!
Все він відкривався в днину,
у гарячій, теплій краї,
в світлій, в блискавці, в огні.

В реві вихру, в півночі,
у ледах, снігах ціпущих
вія не відкривавсь нікому.
Бог — се світло і теплої

Але ж бог — творець усього,
він творець тепла і світла...
Чи творець морозу й леду?
Ні, про се мовчить письмо.

Се тепло — воно за хвилю

в мертвiм тiлi творить душу,
у душi тiй родить вiру,
вицвiт вiри тої — бог...

Чом не можна би подумать,
що душа, i її вiра,
i сам бог — то тiльки витвiр
тої дрiбки теплоти?

Боже, може, грiх так думать?
Але ти ж велiв шукати
правди!.. Без твоєї волi
думка не прийде на ум".

Так з думками бився старець,
i молився, i томився,
але давне просвiтлiння
не хотiло вже вернуть.

I вiн плакав: "Чи на те ж я
тиху келiю покинув,
скит вiдлюдний, щоб аж тутa
в путах сумнiву скiнчить?"

VIII

"Що за незвичайнi гостi
в мою яму заблудили?
Що се за послi i вiдки
вiтер ось менi принiс?

Тi платочки снiжно-бiлi —
чи це снiг? Але ж не тають!..

Дивний запах з них несеться...

Боже мій, вишневий цвіті

Цвіт вишневий — тут — в тих скелях!

Де тут вишні на Афоні?

О, скажіть, таємні гості,

повідайте, відки ви?

Запах ваш такий чудовий,

аж до серця він доходить,

в душу сипле насолоду,

чимось рідним навіва.

О, скажіть,— ви з України,

із далеких рідних селищ,

що тепер вишневим цвітом

скрізь обсіпані стоять?

Чую, чую рідний запах,

і моє стареє серце

грає в грудях? Боже милий,

та невже ж я не забув?

Та невже ж та Україна —

сей квітчастий рай веселий,

се важке, кроваве пекло —

ще для мене не чужа?

Що мені до неї? Важко

їй, небозі, там борються

з єзуїтами й ляхами,

та не легко ж і мені.

Є своя борба у мене,
та борба, що кождий мусить
сам перевести з собою,
поки іншим помагать.

А чи ж я свої найкращі
думи, і чуття, й змагання
не віддав їй на услугу
в тій великій боротьбі?

Чи ж не був я їй порадник
на непевнім роздорожжі?
Чи не додавав відваги
її втомлений борцям?

Ах, і чи то не ранила
мою душу їх невдяка,
непокірність і зневага,
нетямучість їх тупа?

Чи ж мене не відіпхнуло
їх гордеє недовірство?
Чи я не отряс назавше
пил їх із своїх чобіт?

Так чого ж ви, білі гості,
сиротята веснянії,
тут із вихром заблукали
і свій запах принесли?

Не для мене вже ваш запах!
Не для мене ті далекі
спомини про Україну —

я давно для неї вмер!

Вмер! А гом же серце скаче,
чом же кров живіше б'ється,
думка чайкою літає
над садками рідних сел?

Пігі! Пігі! Квіти, трави-
Вишні, молоком обліті...
Верби, мов зелені копи...
Дим зо стріх угору в'єсь...

Соловейко на калині
так лящить, аж серцю любо...
Діти бігають... Дівчата
десь співають у садку...

Геть, о геть, далекі гості!
Ви внесли мені тривогу
в пристань тихого спокою,
вир життя в мою труну".

ІХ

Вечоріє. Тінь довжезна
від скали лягла на море,
а там ген легенькі хвилі
злотом, пурпуром горять.

Із гнізда скального старець
тихо дивиться на море,
з хвиль тих злото-пурпурових
десь мостить далеко шлях.

Шлях мостить у край далекий,
через гори і долини,
аж на рідную Україну,
а тим шляхом думи шле.

Шле сердечне привітання,
і любов свою, і тугу,
що, здавалося, давно вже
похоронені були.

Аж ось, глянь, тим ясним шляхом
звільна барка надпливав,
бризка золото й пурпура
з-під весел і з-під руля.

Теплий вітерець вечірній
роздував білий парус,
і пливе, мов лебідь, барка
до Афонської гори.

Чи то братчики вертають,
що ходили в край далекий
на монастирі просити?
Чи то прості гендлярі?

Чи побожні пілігрими,
паломники правовірні,
прибувають на поклони?
Чи то Прота се посли?

Старець прослідив очима
барку, поки за скалою

не сховалась аж у пристань,
як сховалась — він зітхнув.

Знать, привиділись старому
в барці кунтуші козацькі
і шапки червоноверхі —
ні, се, певно, привид був!..

Х

Знову ніч, і знову ранок,
і поклони, і молитва,
і в старій душі тривога,
сумніви і неспокій.

Аж нараз почувся стукіт —
на горі хтось, по закону,
каменем о скали стукав,
старець стуком відповів.

І спускається на шнурі
кіш з поживою для нього,
а на дні коша білів
запечатане письмо.

Затряслись у старця руки:
на письмі слова знайомі,
український той скоропис
і знайома печать.

"Старцю чесному Івану,
що в Афонській самотині
шлях важкий, тісний верстає,

шлях, показаний Христом,

православні з України,
зібрані у місті Луцьку
на братерськую пораду,
шлють благання і привіт.

Богу дякуєм святому,
він про нас не забуває
і важкії нам спокуси
шле для нашого добра.

Що важкі його удари
нас кують, мов те залізо,
з жужелиці, очищають
і гартують, наче сталь.

Богу дякуєм святому
й молитвам тих богомольців,
що тягар хреста на плечі
за братів своїх беруть.

Ласкою його святою
й молитвами богомольців
стоїмо ще твердо в вірі
і не тратимо надій.

Б'ють на нас і явно, й тайно
вороги непримиримі,
напасті, і брехні, й зрада
нас підкопують і рвуть.

Відреклись нас сильні світу —

і князі, і воєводи,-
кинули Христова стадо,
[за мамоною біжать.

Наші пастирі духовні
поробилися вовками,
шарпають Христове стаде]
і отруту в душі ллють.

Мов голодний лев пустині,
так ричить у нашій горі
голос лютої наруги:
"Де ваш бог? Де ваша міць?"

Тим-то ми, маленький човник
серед хвиль отих бурхливих,
з молитвами і сльозами
раду радити зійшлись.

Тямлячи слова Христові:
царство боже — труд великий,
і трудівники одні лиш
завойовують його,-

тямлячи твою науку,
що, як пастирі нас зрадять,
треба нам, самому стаду,
про своє спасіння дбать,-

обмірковували разом,
як би нам від сеї бурі
хоч малесеньким оплотом
церков божу захистить.

І прирадили забрати
в "даю огяшие всі сиди,
щоб велике, спільне діло
поспівало і росло.

І отее шлем до тебе,
чесний батьку наш Іване,
своїх братчиків з благанням і
будь ти нашим стерником.

Поверни ти на Україну,
зігривай вас своїм словом,
будь між нами, мов та ватра
у кошарі пастухів.

Ватра, що холодних гріє,
дає світло серед ночі
і лякає злу звірюку,
душі радує живі.

Будь ти вам духовим батьком,
будь нам прикладом високим,
будь молитвою душ наших,
нашим гаслом бойовим.

Поміркуй: тяжку негоди
насаждають в душах злобу,
ненастаннії наруги,
замуровують уста.

Поміркуй: неправда й кривда,
як та хижая вовчиця

у своїм гнізді смердючим,
родить хижих вовченят.

Поміркуй: лукавство й зради
убивають правдомовність,
а в кого затруте серце,
той отрутою й плює.

Батьку, батьку! Люте горе
вже калічить наші душі;
вовченята, хоч беззубі,
вже повзають серед нас!

Батьку, батьку! Від ударів
гнуться наші чола й спини,
і отрутою страшною
накипає нам душа!

Покажися тут між нами,
як старий борець незламний!
Один вид твій нас, похилих,
напростує, покріпить.

Слухай, рідна Україна,
стара мати-жалібниця,
голосом плачливим кличе
своє любеє дитя.

Время йде на неї люте,
перехресная дорога
перед нею — хто покаже,
яким шляхом їй іти?

Не згордуй же сим благаанням!
Поспішай спасати матір!
Може, голос твій і ум твій
все поверне на добро".

А на верхнім боці карти
припис був: "Післанці руські
ждуть на відповідь до завтра,
завтра будуть на скалі".

XI

По печері ходить старець,
хрест до груді притискає,
молитви тихенько шепче
і не думає про лист.

"Хрест — моє добро єдине,
хрест — одна моя надія,
хрест — одно моє страждання,
одинока вітчина.

Все, що понад ним, — омана
і чортячая спокуса;
лиш один тут шлях правдивий
і спасенний — шлях хреста.

Що сей лист і що сей голос?
До кого? До старця Йвана.
Старця Йвана вже немає,
він умер, умер для всіх.

Що мені до України?

Хай рятується, як знає, —
а мені коли б самому
дотиснуться до Христа.

Адже я слабий і грішний!
Я не світоч, не месія,
Їх від згуби не відкуплю,
сам із ними пропаду.

Ні, не зраджу свого бога,
не зламаю заповіту
і ярмо хреста отсього
до могили донесу.

Близько вже. Мабуть, для того
б'є на мене вял остатній
і остатня часть дороги
так болюща і важка.

Вже недовго. Боже! Боже!
Облегши мені тягар мій!
Просвіти остатню стежку,
що мов губиться у млі!"

Усю ніч молився старець,
обливав лице сльозами,
до хреста старечі груди,
мов до матері, тулив.

Вів ридав, шептав і кликав,
та було довкола темно,
і в душі страшенно темно,
і просвітлення не йшло.

А коли воскресло сонце,
він сидів і ждав тривожно,
поки камінь загуркоче,
голос ізтори озвесь.

Ось гуркоче глухо камінь,
старець разом стрепенувся,
та рука не простяглася,
він на знак не відізвавсь.

"Старче Йване! Старче Йване!" —
кличе голос, і здається,
що се крик тривоги, болю,
що рятунку просить він.

"Старче Йване! Старче Йване!
Се посланці з України,
се твої убогі діти.
Старче Йване, відізвись!"

Старець слухав, дух заперши,
його ухо жадно ссало
український любий голос,
але він не відізвавсь.

"Старче Йване! Старче Йване!" —
довго кликали посланці,
а внизу лиш море вило,
та не відізвавсь Іван.

Вечоріє. Наче сизий
килим, тіль лягла на море,
а з-поза гори проміння
скісно в морі порила.

Золотистий шлях простягся
від тих морських хвиль рухливих
до верха гори Афона,
під скалою море гра.

У печері в самім вході
згорблений сидить пустинник
і письмо раз в раз читав
і сльозами полива.

"Слухай, рідна Україна,
стара мати-жалібниця,
голосом плачливим кличе
своє любеє дитя".

"Любеє, нема що мовить!
Що в найтяжчую годину,
в непрозору, люту скруту
свою матір покида!

Що в засліпленні безумнім
сам лише спастися хоче,
а братів тривожних, бідних
без поради покида!

І яке ж ти маєш право,
черепино недобита,
про своє спасення дбати

там, де гине мільйон?

Чи забув слова Христові:

"Добрий пастир власну душу

віддає за своє стадо"?

Ти хіба не пастир їх?

Чи забув слова Христові:

"Хто рече: кохаю бога,

а не порятує брата,-

той брехню на душу взяв"?

Адже ж за всі душі тії,

що там впадуть у зневірі,

а ти б піддержав їх, в тебе

бог рахунку зажада.

Адже ж ті твої чернечі

горді мрії про спасення

тут, далеко від спокуси,-

се ж спокуса, гріх тяжкий.

Се не божий шлях верстаєш,

а дияволіві служиш,

майстру гордощів, що богу

рівним бути забажав.

Се не божий шлях! Таж навіть

якби в рай ти так дістався,

а твій рідний край і люд твій

на загибель би пішов —

адже ж рай тоді для тебе

пеклом стане! Сама думка:
"Я міг їх порятувати!" —
тобі з неба зробить ад!"

І смертельна тривога
зціпила старече серце
і заперла дух у груді,
зимний піт лице покрив.

Він зирнув на сине море,
де рубцем золототканим
зарисовувався обрис
від Афонської гори.

Глянь, з Афонської затоки
звільна барка випливає,
із отіненого плаю
ген на сонячний біжить.

Турчин баркою кермує,
в барці кунтуші козацькі
і шапки червоноверхі,
бризка золото з весел.

Ах, посланці з України!
В старця серце стрепенулось,
і в тривозі, і в нестямі
худі руки він простяг.

"Стійте! Стійте! Заверніться!
Я живу ще! По-старому
ще кохаю Україну,
решту їй життя віддам!"

Стійте! Стійте! Заверніться!"

Та дарма! Не чують крику.

І по хвилях золотистих
барка геть пливе й пливе.

І ламає руки старець,
і болюче серце тисне,
і перед хрестом на камінь
він кидається лицем.

"О розп'ятий! Ти ж лишив нам
заповіт отой найвищий:
свого ближнього любити,
за рідню життя віддати!"

О розп'ятий! Глянь на мене!
О, не дай мені пропасти
у безодні мук, розпуки,
у зневір'я глибині!

Дай мені братів любити
і для них життя віддати!
Дай мені ще раз поглянуть
на свій любий, рідний край!

Глянь, отеє остатня нитка,
що мене тягла до праці!
О, не дай же їй порваться!
Заверни її сюди!

О, зішли противний вітер!
Підійми грізную хвилто!

Або дай мені злетіти,
мов пташині, зі скали!

Ти ж благий і всемогутий!
О, коли моя молитва,
і мов мовчання, й труди,
і всі подвиги, й весь піст

мали хоч зерно заслуги,
хоч пилиночку значіння,
то я радо, о розп'ятий,
все без жалощів віддам.

Все віддам, готов, як грішник,
вічно у смолі кипіти —
лиш тепер зроби для мене
чудо: барку заверни!

Або дай мені до неї
відси птахом долетіти,
або збігти, мов по кладці,
по промінню золотім.

Ох, таж ти, малим ще бувши,
бігав з храму по промінню,
і по морю серед бурі,
мов по суші, ти ходив.

Дай, о дай мені се чудо!
Лиш одно, на сю хвилину!
Не лишай мене в розпуці,
мов стривожене дитя!"

Так моливсь Іван Вишенський,
хрест щосили тис до груді —
і нараз почув, як дивна
пільга біль його втиша.

Легко-легко так зробилось,
щезла дикая тривога,
ясна певність розлилася
у обновленій душі.

Ясна певність, що послухав
бог отець його благання,
що настала хвиля чуда —
просвітління надійшло.

Те, чого він ждав так довго,
обдало його, мов легіт,
мов гармонія безмежна,
райські пахощі святі.

І він радісно піднявся,
і перехрестився тричі,
і благословив промінний
шлях, що скісно в море йшов.

Він нічого вже не бачив,
тільки шлях той золотистий
і ту барку ген на морі —
і ступив і тихо щез.

А в печері пустельницькій
тільки білий хрест лишився,

мов скелет всіх мрій, ілюзій,
і невпинний моря шум.